

**ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ
ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРИМИРЕННЯ****RECONCILIATION (MEDIATION) INSTITUTE COMPARATIVE
AND NATIONAL LEGAL PECULIARITIES****Поліщук О.М.,***кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті розглядається питання зарубіжних та національних особливостей нормативного врегулювання інституту примирення в кримінальному законодавстві. На підставі проведеного дослідження зроблено висновки щодо можливостей подальшого удосконалення цього інституту в українському кримінальному законодавстві. Зокрема, пропонується розширити сферу застосування ст. 46 КК України.

Ключові слова: примирення, інститут кримінального права, КК України, медіація, гуманізація, відновне правосуддя, звільнення від кримінальної відповідальності.

В статье рассматривается вопрос зарубежных и национальных особенностей нормативного регулирования института примирения в уголовном законодательстве. На основании проведенного исследования сделаны выводы относительно возможностей дальнейшего совершенствования этого института в украинском уголовном законодательстве. В частности, предлагается расширить сферу применения ст. 46 УК Украины.

Ключевые слова: примирение, институт уголовного права, УК Украины, медиация, гуманизация, восстановительное правосудие, освобождение от уголовной ответственности.

Article is devoted to analysis of foreign and national normative definition peculiarities of the criminal law institute of reconciliation. Based on the conducted research conclusions on the possibilities of this institute perfection in Ukrainian criminal legislation are made. Namely, it is suggested to expand the article 46 of the Ukrainian Criminal code scope of application.

Key words: reconciliation, criminal law institute, Ukrainian Criminal code, mediation, humanization, restorative justice, criminal liability excuse.

Актуальність теми. Збереження інституту примирення та його удосконалення може відбуватися з огляду на позитивні надбання кримінального законодавства інших держав. Як зазначає А.Е. Жалінський, кримінальне право різних систем фактично має подібні риси [1, с. 100]. Таким чином, не будучи відокремленою правовою системою, українське право має враховувати та за необхідності раціонально запозичувати позитивні надбання іноземного досвіду.

Питання примирення в українському кримінальному праві є доволі дослідженою тематикою. Особливо її популярність зросла за останні два десятиріччя, зокрема, після вступу в силу КК України 2001 р. Кримінально-правовий теоретичний фундамент цієї проблематики сформовано роботами С.В. Анощенкової, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, А.М. Бойка, В.І. Борисова, В.О. Глушкова, Л.В. Головка, В.А. Слонського, А.Е. Жалінського, І.Е. Звечаровського, О.Ф. Кістяковського, Є.В. Лашука, А.А. Музики, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, Т.І. Присяжнюк, М.В. Сенаторова, В.О. Тулякова, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, П.В. Хряпінського, І.І. Чугунікова, Г.С. Фельдштейна, І.Я. Фойницького та ін.

Метою статті є розгляд примирення як комплексного кримінально-правового явища, що має відношення до кількох інститутів кримінального права, зокрема, як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, а також призначення покарання та звільнення від покарання та його відбування. На підставі дослідження нормативного врегулювання примирення в законодавстві ряду інших держав, а також національного законодавства можна зробити висновки про перспективи удосконалення цього інституту в українському кримінальному праві.

Виклад основного матеріалу. Про примирення у більшості кримінальних кодексів континентальної Європи йдеться у зв'язку з ідеями відновного правосуддя, а саме синонімічної медіації. Відновне правосуддя базується на ідеях примирення конфлітуючих сторін, припинення самого конфлікту шляхом взаємного вибачення, каяття у вчиненому, усвідомлення моральної та юридичної відповідальності за вчинений злочин і обов'язку відшкодуван-

ня заподіяної жертві фізичної, моральної та матеріальної шкоди [2, с. 539].

Застосування медіації зумовлене самою концепцією відновного правосуддя, або ресторативної юстиції (з англ. Restorative justice) основоположником якої вважається Говард Зер [3]. Відповідно до цієї концепції, злочин розглядається не як суспільно-небезпечне діяння, а як шкідливе діяння безпосередньо для потерпілого. Акцент на відновленні порушеного права робиться навіть у самій назві цієї концепції. На підставі цієї парадигми потерпілий має право вирішувати питання про карність злочинного діяння. Згадане дає підстави потенційно розглядати більшість злочинів, передбачених КК України, як злочини приватного кримінального переслідування і, відповідно, практикувати примирення винного з потерпілим. У цілому елементи відновного правосуддя уже частково присутні у КК України і можуть розвиватися надалі. Втім, не можна говорити про заміну карального правосуддя відновним, а слід вести мову про доповнення діючої каральної системи кримінальної юстиції елементами відновного правосуддя, або інакше збагачення публічно-правового кримінального права приватноправовими (диспозитивними) елементами.

Взагалі розрізняють дві основні моделі інституту примирення.

Перша – «нідерландсько-бельгійська система», так звана «транзакція», від французького – transaction. Сутність транзакції полягає у тому, що правомочні органи (прокуратура, а в Нідерландах і поліція) відмовляються від кримінального переслідування особи, якщо вона заплатить у казну встановлену у кожному конкретному разі грошову суму.

Друга модель зародилася у рамках англосаксонської правової сім'ї – це так звана «медіація» (від французького – *mediation*). Медіація – це вирішення виниклого конфлікту між порушником кримінального закону і потерпілою стороною через примирення після відшкодування винним заподіяної шкоди [4, с. 159–160].

Очевидно, що кожна із запропонованих моделей може мати свої особливості у КК різних країн [5, с. 29–35]. Так,

прибічником першої моделі, що вимагає виплату грошової суми до казни, є КК Чехії. Примирення може бути схвалене судом у випадках, коли у держави немає явної зацікавленості у застосуванні кримінальних санкцій, правопорушення не має серйозних соціальних наслідків і правопорушник широко визнає свою вину у вчиненні діяння, яке йому інкримінується. Він повинен розпочати життя необхідних заходів щодо компенсації збитку, заподіяного своїми діями, і бути готовим внести відповідний матеріальний (фінансовий) внесок на благо суспільства (ця сума може бути переведена муніципальному органу, може піти на охорону навколишнього середовища, соціальні і гуманітарні потреби чи на інші цілі. Точний перелік бенефіціантів установлюється законом [2, с. 544].

Друга модель – медіація – у деяких країнах континентальної системи права застосовується дещо інакше, вона має назву «комплексна медіація» і відрізняється тим, що винна особа не тільки відшкодовує заподіяну шкоду, але й ще повинна скласти угоду про примирення з потерпілою від злочину стороною [4, с. 160–161]. Згадане, вочевидь, є характерним для Росії, Німеччини, та з огляду на КПК України 2012 р. це має стати повноцінно актуальним для України.

На певних рисах медіації в ряді держав континентальної Європи слід зупинитися детальніше.

У Франції та Бельгії медіація «виросла» із практики. Законодавчі акти, які легалізували її, з'явилися пізніше. У Франції такими стали закони від 4 січня 1993 р. і 23 червня 1999 р., у Бельгії – Закон від 10 лютого 1994 р. (в обох випадках йшлося про зміни до КПК) [2, с. 542]. Іншими словами медіація (примирення) у таких країнах, як Франція та Бельгія, застосовується вже більше 20 років, а після легалізації – більше 15 років. Як далі продовжує М.І. Хавронюк, медіація у цих країнах використовується у дуже широкому колі справ. У Бельгії це справи про злочини, карані тюремним ув'язненням на строк до 20 років. У Франції обмежень немає зовсім [2, с. 542].

Відповідно до ст. 66 КК Польщі, суд може застосувати умовне припинення провадження у кримінальній справі у разі, коли потерпілий помирился з правопорушником, правопорушник виправив шкоду або потерпілий і правопорушник узгодили спосіб виправлення шкоди, якщо правопорушнику загрожує покарання позбавленням волі на строк не більше п'яти років [2, с. 544]. Іншими словами, медіація (примирення) застосовується у разі вчинення злочинів як невеликої, так і середньої тяжкості, за українською класифікацією. Цей досвід, на нашу думку, є доцільним для розгляду і розширення кола злочинів, за якими може відбутися примирення за даним принципом, і може бути апробовано в Україні.

Згідно з КК Литви (ст. 38), примирення є однією із загальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності. Але у порівнянні з аналогічною підставою, передбаченою ст. 46 КК України, вона має значні особливості [2, с. 545].

Найбільш законодавчо «розробленим», на наш погляд, примирення є у КК Молдови. У ст. 109 КК Молдови зазначається, що примирення:

1) є актом, за допомогою якого усувається кримінальна відповідальність за незначний злочин чи злочин середньої тяжкості. Вчинення такого злочину уперше, а також відшкодування шкоди не вимагається;

2) здійснюється особисто, але щодо недієздатних осіб – їх законними представниками, а обмежено дієздатні особи здійснюють примирення за згодою осіб, передбачених законом;

3) має свої правові наслідки з моменту початку кримінального переслідування і до набрання законної сили рішенням суду [2, с. 545].

І як далі М.І. Хавронюк цитує О.І. Лукашова, тим самим у КК Молдови знайшов масштабне відображення

принцип диспозитивності у сфері застосування кримінальної відповідальності. Цей принцип стосується більшості норм Особливої частини цього КК. Свідченням цього є те, що злочини невеликої або середньої тяжкості передбачені у 14 із 19 статей про злочини проти життя і здоров'я особи, і в 13 із 14 статей – про злочини проти власності [6, с. 56].

Іншими словами, зарубіжний досвід свідчить про широкое застосування примирення уже понад 10, а в деяких країнах понад 20 років та поширення примирення з невеликими відмінностями на злочини як невеликої, так і середньої тяжкості.

У країнах СНД, у тому числі в Україні, примирення розглядається як підстава для звільнення від кримінальної відповідальності. Причому у кожній державі в наявності свої особливості застосування цього виду звільнення.

КК Азербайджану (Гл. 11, ст. 73) дозволяє звільнення на підставі примирення у вчинених уперше злочинах невеликої тяжкості, поєднане з відшкодуванням шкоди [7]. КК Казахстану (Розд. 5, ст. 67) визначає, що звільненню підлягає особа, що вчинила злочин невеликої тяжкості або уперше злочин середньої тяжкості, не пов'язані із спричиненням смерті чи тяжкої шкоди здоров'ю особи, якщо вона примирилася з потерпілим та усунула спричинену шкоду [8]. Дещо іншу назву має відповідний інститут у КК Киргизстану (Гл. 11, ст. 66), а саме: особа, що вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, може бути звільненою від кримінальної відповідальності у разі досягнення згоди з потерпілим [9]. Хоча від зміни назви сутність примирення у цьому разі не змінилася.

КК Таджикистану (Гл. 11, ст. 73) є найбільш гуманним та ліберальним з огляду на коло діянь, за яке можливим є звільнення від кримінальної відповідальності на підставі примирення. Особа, що вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільненою від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдану потерпілому шкоду [10]. Крім того, на відміну від КК України та КК інших республік, які наводилися автором як приклад, для такого виду звільнення відсутньою є умова вчинення злочину «вперше».

Законодавці Туркменістану та Узбекистану пішли шляхом окреслення переліку діянь, за якими є можливим примирення і, відповідно, звільнення від кримінальної відповідальності. У КК Туркменістану (Гл. 10, ст. 72) звільнення на підставі примирення та відшкодування завданої шкоди є можливим за п'ятьма складами злочинів, що є злочинами приватного кримінального переслідування [11]. КК Узбекистану (Гл. 12, ст. 66-1) визначив, що у разі визнання своєї вини, примирення з потерпілим та відшкодування потерпілому шкоди, особа може бути звільненою від кримінальної відповідальності за вичерпним переліком тридцяти складів злочинів [112]. Це є злочини із різних розділів Особливої частини КК Узбекистану, але їх відрізняє наявність конкретного потерпілого. Крім того, звільненню не підлягають особи, що мають непогашену або не зняту судимість за вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів.

Таким чином, з огляду на досліджені положення ряду кодексів республік СНД, можна визначити, що КК України займає серединну позицію щодо гуманності в аспекті цього виду звільнення. Можливо, найближчим часом ця ситуація зміниться у бік розширення застосування примирення.

Про примирення йдеться не тільки у КК України (ст. 46), але також у Концепції реформування кримінальної юстиції України [13] (надалі – «Концепція 2008»), а також нещодавно прийнятій Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні [14] (надалі – «Концепція 2011»). Крім того, ведеться вагома законопроектна робота у цьому напрямку.

Відповідно до Розділу I «Концепції 2008», метою реформування кримінальної юстиції України є підвищення

її ефективності для забезпечення прав і свобод людини, і вона має ґрунтуватися на ряді принципів, серед яких: гуманізація законодавства у сфері кримінальної юстиції; поєднання захисту прав особи і забезпечення публічних інтересів. У зв'язку з наведеним завданнями «Концепції 2008» серед інших є: посилення захисту прав та інтересів потерпілих, гарантоване відшкодування завданої злочинної шкоди; розширення застосування відновних процедур і примирення.

З огляду на такі положення «Концепцією 2008» визначено, що відновне правосуддя – це форма правосуддя, основною метою якого є створення умов для примирення потерпілих і правопорушників та усунення наслідків, спричинених злочинною або кримінальним (підсудним) проступком. Іншими словами, «Концепцією 2008» передбачається розширення застосування примирення як прояву диспозитивності в системі кримінальної юстиції України порівняно з наявною можливістю звільнення від кримінальної відповідальності у разі вчинення уперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості.

На підставі «Концепції 2008» Українським центром розуміння було розроблено низку документів щодо провадження відновного правосуддя, зокрема, примирення (медіації) в українське законодавство. У 2008 р. було розроблено Проект Концепції впровадження відновного правосуддя в систему кримінальної юстиції України [15, с. 23–31] (надалі – «Проект Концепції ВП») та наприкінці 2010 р. було розроблено проект Закону України «Про медіацію» [16].

«Проектом Концепції ВП» визначено, що відновне правосуддя – це форма правосуддя, основною метою якої є створення умов для примирення потерпілих і правопорушників та усунення шкоди, заподіяної злочинною або кримінальним (підсудним) проступком. Одним із найбільш відомих інструментів відновного правосуддя є програма примирення потерпілих та правопорушників у кримінальних справах, а саме застосування медіації. Крім того, «Проектом концепції ВП» передбачено, що у кримінальному судочинстві медіація між потерпілим та правопорушником – це процедура, завдяки якій потерпілий та обвинувачений (підсудний) за обоюсторонньою згодою та за допомогою медіатора, що є посередником, можуть досягти згоди щодо відшкодування завданої шкоди та примиритися [15, с. 23–31], тобто «Проект Концепції ВП» також вбачає у примиренні основу подальшого розвитку та удосконалення чинної системи кримінальної юстиції.

Проектом Закону України «Про медіацію» (№ 7481) (надалі – Законопроект № 7481) було створено підвалини для її інтродукції в сучасне українське законодавство. Втім, Законопроект № 7481 пропонувалося поширити медіацію лише на сферу приватноправових відносин. У зв'язку з тим, що низкою рекомендацій Ради Європи (зокрема, Рекомендація № R (85) 11 [197]; № R (87) 20 [198]; № R (99) 19 [199] тощо) пропонується застосовувати медіацію також і в кримінальних справах, то внесений Народним депутатом України О.І. Тищенко Законопроект № 7481 було відкликано у квітні 2011 р. для подальшого доопрацювання [17].

Ймовірно, з огляду на ряд положень Рекомендації Ради Європи № (87) 20 щодо соціального впливу на злочинність неповнолітніх, а також на реалізацію «Концепції 2008» наприкінці травня 2011 р. Президентом України було ухвалено «Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» [14] (далі – «Концепція НЛ 2011»), лейтмотивом йдеться про перспективність примирення як елементу відновного правосуддя для системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх.

Відповідно до «Концепції НЛ 2011», серед основних заходів із розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх є сприяння розвитку програм відновного правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення

шляхом: упровадження процедури медіації як ефективного засобу добровільного примирення потерпілого та правопорушника; сприяння формуванню у неповнолітнього правопорушника почуття відповідальності за свої вчинки, заохочення до взяття ним на себе відповідальності за заподіяну шкоду, а також до позитивних змін у його поведінці; залучення громадськості до розв'язання конфлікту у разі активної участі сторін у процесі відновлення порушених стосунків, примиренні та розробленні угод про відшкодування завданої правопорушником шкоди.

Крім того, заходи нормативно-правового забезпечення реалізації «Концепції НЛ 2011» мають включати серед іншого прийняття закону про медіацію (примирення). Як вже зазначалося вище, такий законопроект подавався до Верховної Ради України недоопрацьованим в аспекті застосування у сфері кримінального судочинства. Цілком ймовірно, що доопрацювання законопроекту та його прийняття є справою найближчих років.

Про примирення йдеться не тільки на «концептуальному» рівні. Верховний Суд України та Генеральна прокуратура висловлювалися про доцільність більш широкого застосування примирення у кримінальних справах. Так, у п. 25 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 13 «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачено права потерпілих від злочинів» від 2 липня 2004 р. рекомендовано судам якомога ширше використовувати у справах, що порушуються не інакше як за скаргою потерпілого, інститут примирення потерпілого з обвинуваченим, підсудним (яке може мати місце як на стадії попереднього розгляду справи суддею, так і в судовому засіданні, але до закінчення судового слідства) і підтримувати діяльність тих громадських організацій, які ставлять за мету досягнення такого примирення до судового розгляду справи, повідомляти осіб, що вчинили злочин, про наявність у районі (місті) таких організацій, надавати останнім відповідну інформацію [18].

З огляду на положення «Концепції 2008», Генеральний прокурор України О. Медведько підписав у серпні 2008 р. Лист «Щодо використання процедур примирення у кримінальному провадженні та розширення альтернативи кримінальному переслідуванню» [19, с. 3–8]. Крім того, у своїй статті «Примирення у кримінальному провадженні та розширення альтернативи кримінальному переслідуванню» О. Медведько наголошує на ефективності згаданих процедур та особливій доцільності застосування посередництва з метою примирення як засобу виправлення порушених суспільних відносин у справах про злочини і суспільно-небезпечні діяння, вчинені неповнолітніми [19, с. 3–8]. При цьому автор акцентує увагу на існуючих проблемах сучасного застосування примирення у справах про вчинені уперше злочини невеликої тяжкості та необережні злочини середньої тяжкості. Цікаво, що вибіркове вивчення справ, закритих за примиренням сторін у 10 регіонах України, показало, що досить поширеним є ігнорування прокурорами стосунків між обвинуваченим і потерпілим – за наявності у справах даних про примирення, відшкодування шкоди, справи направлялися до суду не для закриття (звільнення від кримінальної відповідальності), згідно із ст. 46 КК України, а для постановлення вироку. Із числа закритих судом унаслідок примирення справ були направлені до суду з обвинувальним висновком 83,4%. При цьому майже в усіх справах при їх судовому розгляді прокурори не заперечували проти закриття справ [19, с. 3–8].

Висновки. Таким чином, сучасний стан законодавства, що формує підвалини подальшого розвитку та підвищення ефективності системи кримінальної юстиції України, суміжні акти, що його уточнюють, а так само законопроекти та проекти концепцій у сфері кримінальної юстиції, вбачають в примиренні майбутнє кримінального судочинства. Зазначаючи, що примирення є двостороннім актом вільного волевиявлення потерпілого і правопорушника,

тобто є проявом диспозитивності, то діюче законодавство може бути охарактеризовано як таке, що поширює приватноправові засади кримінального права.

На підтримку цього висновку свідчать і положення КПК України 2012 р., які розширюють можливість укладення угоди на сферу кримінальних проступків, злочинів невеликої та середньої тяжкості (наразі лише відповідно до ст. 46 КК України – злочини невеликої тяжкості та необережні злочини середньої тяжкості); та провадження

у формі приватного обвинувачення. Ці слушні новели заслуговують на увагу.

Більше того, на нашу думку, з урахуванням іноземного досвіду доцільно розглянути можливість поширення примирення як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності не тільки на кримінальні проступки, а також і на повторні злочини невеликої тяжкості та вперше вчинені злочини середньої тяжкості проти фізичної або юридичної особи приватного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жалинский А.Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ / А.Э. Жалинский ; изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Проспект, 2009. – 400 с.
2. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : [монографія] / М.І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
3. Зер Г. Зміна об'єктива: новий погляд на злочин та правосуддя / Г. Зер ; пер. з англ. М. Яковлєва. – К. : Пульсари, 2004. – 224 с.
4. Хохлова І.В. Кримінальне право зарубіжних країн (в питаннях та відповідях) : [навч. посіб.] / І.В. Хохлова, О.П. Шем'яков. – К. : Центр навч. літератури, 2006. – 256 с.
5. Gavrielides Theo. Restorative Justice Theory and Practice: Addressing the Discrepancy / Theo Gavrielides. – Finland, Helsinki, 2007. – 301 p.
6. Уголовный кодекс Республики Молдова / Вступительная статья канд. юрид. наук А.И. Лукашова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 408 с.
7. Кримінальний кодекс Республіки Азербайджан від 26.05.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14108/preview>.
8. Кримінальний кодекс Республіки Казахстан від 16.07.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14211/preview>.
9. Кримінальний кодекс Республіки Киргизстан від 01.10.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14305/preview> ; http://online.adviser.kg/Document/?link_id=1000871465.
10. Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан від 21.05.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14346/preview>.
11. Кримінальний кодекс Республіки Туркменістан від 12.06.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/15853/preview>.
12. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан від 22.09.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14405/preview>.
13. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України № 311/2008 від 8 квітня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=311%2F2008>.
14. Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, затверджена Указом Президента України № 597/2011 від 24 травня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=597%2F2011#Find>.
15. Проект Концепції впровадження відновного правосуддя в систему кримінальної юстиції України // Відновне правосуддя в Україні. – 2008. – № 3. – С. 23–31.
16. Проект Закону України «Про медіацію» № 7481 від 17.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39276.
17. Проект Постанови про відкликання та зняття з розгляду проекту Закону України про медіацію від 11.04.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=40144.
18. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» від 2 липня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0013700-04>.
19. Медведько О. Примирення у кримінальному провадженні та розширення альтернативи кримінальному переслідуванню / О. Медведько // Вісник прокуратури. – 2008. – № 8(86). – С. 3–8.